

STADS

geschiedenis

nummer 1
16^e jaargang - 2021

Themanummer *Stad en mobiliteit*

Voorwoord bij het themanummer *Stad en mobiliteit* 1

INGRID SCHEPERS

Vertrekken, blijven of beide? De invloed van het Belgische transportbeleid op de arbeidsmobiliteit van de plattelandsbevolking tijdens de negentiende eeuw 3

THOMAS VERBRUGGEN

Mobiele vrouwen en hun netwerk. Het informele en formele netwerk van buitenlandse dienstmeiden in Antwerpen, 1850-1910 21

FRANK SCHIPPER

Het voetgangerswalhalla? Voetgangers in Delft van 1970 tot nu 41

Werk in Uitvoering

AYFER ERKUL

Stedelijke strijd tegen een ‘sociale plaag’. De lokale politie van Brussel en de controle van ‘marginale’ migranten aan het einde van de lange negentiende eeuw 57

MARJOLEIN SCHEPERS

Just Passing Through? Onderzoek in uitvoering naar passanten en infrastructuren voor transitmigranten in de Lage Landen, 1780-1870 66

Interview

HILDE GREEFS EN ARIADNE SCHMIDT

Interview met stadshistoricus Peter Stabel 81

Abstracts 89

Personalia 91

Colofon

Stadsgeschiedenis is een initiatief van het Centrum voor Stadsgeschiedenis van het departement Geschiedenis aan de Universiteit Antwerpen. Het tijdschrift wordt uitgegeven door Universitaire Pers Leuven en verschijnt twee keer per jaar.

Redactiesecretariaat

Ilja van Damme
Universiteit Antwerpen / Stadscampus
Grote Kauwenberg 18 KS 116
2000 Antwerpen (België)
Tel: +32 (0)3 265 42 80 – E-mail: sg@uantwerpen.be

Redactie

Greet De Block (Universiteit Antwerpen), Ilja van Damme (Universiteit Antwerpen, kernredactie), Heidi Deneweth (Vrije Universiteit Brussel), Hilde Greefs (Universiteit Antwerpen, hoofdredacteur), Harm Kaal (Radboud Universiteit Nijmegen, kernredactie), Pieter Martens (Vrije Universiteit Brussel), Ariadne Schmidt (Universiteit Leiden), Arie van Steensel (Universiteit Groningen), Antoon Vrints (Universiteit Gent).

Redactieraad

Claire Billen (Université Libre de Bruxelles), Bruno Blondé (Universiteit Antwerpen), Marc Boone (Universiteit Gent), Paul van de Laar (Erasmus Universiteit Rotterdam), Clé Lesger (Universiteit van Amsterdam), Hugo Soly (Vrije Universiteit Brussel), Peter Stabel (Universiteit Antwerpen), Ed Taverne (Rijksuniversiteit Groningen), Pieter Uyttenhove (Universiteit Gent), Anne-Laure Van Bruaene (Universiteit Gent).

Website

www.stadsgeschiedenis.be – www.stadsgeschiedenis.nl
(webmaster Iason Jongepier, Universiteit Antwerpen)

Uitgever en abonnementen

Universitaire Pers Leuven/ Leuven University Press
Minderbroedersstraat 4, 3000 Leuven (België)
Tel. +32 (0)16 32 53 45 – E-mail: info@upl.be
www.upl.be
ISSN 1872-0676 – eISSN 2736-7762
Verschijnt jaarlijks in twee afleveringen

Jaarlijkse abonnementsprijzen (print + online):*

Institutioneel: € 60,00

Individueel: € 35,00

Student: € 30,00

Losse nummers:

Print: € 20,00 (excl. portkosten)

Digitaal: € 15,00

* Abonnementsprijzen zijn inclusief BTW en verzendkosten voor abonnees binnen de Benelux. Voor abonnees buiten de Benelux worden verzendkosten aangerekend.

Voor meer informatie, ga naar www.upl.be/Stadsgeschiedenis.

Neem contact op via orders@upl.be om in te tekenen op een abonnement.

Over *Stadsgeschiedenis*

Stadsgeschiedenis (opgericht in 2006) is het Nederlands-Vlaamse tijdschrift voor onderzoek, reflectie en debat over de stad en haar geschiedenis. De aanpak is interdisciplinair en gericht op een breed scala aan thema's. Naast peer-reviewed wetenschappelijke artikelen bevat *Stadsgeschiedenis* dossiers over actuele maatschappelijke thema's, reviews over recente onderzoekstrends, reviews over artikelen in binnen- en buitenlandse tijdschriften, en interviews met markante stadsbestuurders, architecten en wetenschappers. Geografisch richt het tijdschrift zich op de Lage Landen door de eeuwen heen. *Stadsgeschiedenis* richt zich op iedereen die geëngageerd is met de stad en haar historische ontwikkeling: van wetenschappers en archiefmedewerkers tot beleidsmakers, architecten en erfgoedwerkers.

Inzendingen en copyrights

Stuur uw inzendingen in een Word-bestand naar sg@uantwerpen.be.

Afbeeldingen dienen apart en rechtenvrij te worden aangeleverd. Dit kan in de vorm van glansfoto's of in digitale vorm. Digitale afbeeldingen dienen voldoende kwaliteit te zijn: tenminste 300 dpi op het formaat waarop ze uiteindelijk zullen worden afgedrukt.

De redactie poogt zorgvuldig om te gaan met auteursrechten. De gebruiken voor wat betreft overname van tekst en beeld in academische publicaties worden gevolgd. Wie desondanks meent in zijn rechten te zijn geschonden, kan zich tot de uitgever richten.

Stadsgeschiedenis wordt uitgegeven met steun van de Universitaire Stichting.

16 – 2021 – Nr. 1

© Universitaire Pers Leuven / Stadsgeschiedenis

ISBN 978 94 6270 291 2

e-ISBN 978 94 6166 406 8

<https://doi.org/10.11116/9789461664068>

D/2021/1869/32

NUR: 693

Omslagafbeeldingen: In 1979 produceerde Stop de Kindermoord een serie posters om het woon-erf te promoten (Poster, Herman Wortel/Sjoerd Holsbergen, 1979, collectie Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis); Een agent verbaliseert een verkoopster van appels (Stadsarchief Brussel); Groep reizigers in en om een wagen nadert een ommuurde stad (Les bohémiens, gravure door Alfred Hubert (1879), Rijksmuseum Amsterdam).

Overdruk uit "Stadsgeschiedenis 2021/01" – ISBN 978 94 6270 291 2 – © Universitaire Pers Leuven, 2021

Voorwoord bij het themanummer *Stad en mobiliteit*

Al vijftien jaar zetten stadshistorici uit Vlaanderen en Nederland zich in om een kwalitatief tijdschrift in het Nederlands aan te bieden over de stad en haar geschiedenis. Het tijdschrift bevat wetenschappelijke artikels, maar ook recent opgestart onderzoek over de stad, biedt met de reviews een stand van zaken van recente wetenschappelijke publicaties en geeft via interviews een forum aan al wie in de stad is geïnteresseerd. Zo blijft de lezer op de hoogte van wat in het stadshistorische veld leeft. Regelmatig verschijnen ook dossiers met kortere bijdragen rond een specifiek onderzoeksthema, over verwante boeken of nieuwe methoden ontwikkeld in het stadshistorische veld. Met dit nummer bieden we de lezer voor het eerst ook een themanummer aan. Het is een welbewuste keuze van de redactie vanaf nu regelmatig themanummers te publiceren. Immers, zo kan de vinger aan de pols gehouden worden van thema's die hoog op de stadshistorische agenda staan. Of thema's in de kijker worden gesteld die er vandaag maatschappelijk toe doen. Dit themanummer gericht op 'Stad en mobiliteit' doet beide.

Steden zijn sinds oudsher plaatsen die sterk verbonden zijn en dat niet enkel met de omliggende regio, maar via water en land, en nadien ook via spoor en lucht, met verder afgelegen gebieden. Daardoor vergroot de connectiviteit van zowel de stad als het hinterland, met verstedelijkingsprocessen die de relatie tussen stad en platteland herdefiniëren of volgens menig stadstheoreticus zelfs opheffen als gevolg. Steden zijn plaatsen waar mensen niet alleen wonen en leven, werken en ontspannen, maar vormen ook aantrekkingspolen voor nieuwkomers, allerhande groepen van passanten en toeristen. In die zin wordt de stad gekenmerkt door een komen en gaan van mensen. Ze verplaatsen zich van en naar de stad via het openbaar vervoer, met de fiets of auto, maar ontdekken de stad ook te voet. In steden ontwikkelde men al sinds oudsher allerhande infrastructuren en voorzieningen om die mobiele bevolking te verwelkomen, te huisvesten en door de stad te loodsen. Maar het stelde stedelijke besturen ook voor de keuze om bepaalde vormen van mobiliteit te faciliteren en andere te controleren, en zelfs te beperken. Dat geldt niet enkel voor de keuze van mobiliteitsmodaliteiten of aankomstinfrastructuren, maar ook voor de omgang met de mobiele bevolking. Groepen worden niet alleen geleid door de stad, maar ook aan vormen van controle en supervisie onderworpen. Tegelijkertijd ontwikkelen nieuwkomers en passanten strategieën om de stad te verkennen en maken ze ook gebruik van allerhande eigen netwerken, contacten en informatie om hun weg te vinden naar, door en in de stad.

Met de keuze voor het thema 'Stad en mobiliteit' bevinden we ons bovendien op het spannende kruispunt tussen verschillende wetenschappelijke tradities, met name die van de transport-, migratiegeschiedenis en de mobiliteitsstudies. Daarmee beantwoorden we aan een recente oproep tot meer integratie en samenwerking tussen deze disciplines. Transportgeschiedenis richtte zich lange tijd vooral op de economische en politieke dimensie van infrastructuur, met een focus op hoe beleidsmakers bepaalde mobiliteitsmodaliteiten stuurden en welke economische effecten die hadden. Dat gebeurde vaak op nationale schaal, met minder oog voor de sociale aspecten en met name hoe mensen gebruik maakten van de transportmogelijkheden. Migratiehistorici richten zich

precies op het analyseren van migratiestromen en integreren steeds meer allerhande vormen van tijdelijke mobiliteit in het onderzoek. Ze bedienen zich daarbij niet enkel van klassieke *push- en pull*-modellen, maar vestigen de aandacht op het belang van connectiviteit tussen gebieden die mobiliteit faciliteren en informatiestromen en netwerken die de beslissing en richting van de trajecten van migranten en mobiele groepen mee bepalen. Mobiliteitsstudies, als een eerder recent onderzoeksveld, kan hierbij van hulp zijn omdat het mobiliteit bestudeert als een complex geheel van beweging, verbeelding en ervaring en dat als insteek gebruikt om de sociale praktijken die eraan ten grondslag liggen beter te begrijpen. De stad is een uitstekende locus om dit te onderzoeken. Immers, als knooppunt in transportnetwerken en plaats waar diverse mobiele groepen aankomen, verblijven en zich bewegen, is de vraag pertinent welke praktijken er worden ontwikkeld op verschillende niveaus om de toegang tot de stad te bevorderen of net te belemmeren voor mobiele groepen en hoe dit ook vormgegeven en gestuurd wordt door de mobiele groepen zelf.

Drie artikels en twee Werken in Uitvoering richten zich op deze thematiek. De impact van de aanleg van de spoorweginfrastructuur in België tijdens de negentiende eeuw op de arbeidsbevolking – die nu de keuze werd gelaten tussen verhuizing of pendelen – staat in het artikel van Ingrid Schepers centraal. Het had zowel effect op de urbanisering van het landschap als op de sociaal-economische verhouding tussen stad en platteland. Thomas Verbruggen schetst hoe jonge vrouwen vanuit het buitenland naar Antwerpen verhuisden om er te werken als dienstmeid. Hij gaat na van welke sociale netwerken ze zich bedienden om een plaats en job te vinden in de stad en belicht op die manier hoe ze de aankomst in hun nieuwe woon- en werkplaats voorbereidden. Met het artikel van Frank Schipper verplaatst de lezer zich naar de tweede helft van de twintigste eeuw. Hij bestudeert hoe na decennialange verwaarlozing de voetganger opnieuw een plaats kreeg in de stad. Het artikel belicht hoe dit vanuit beleidsmakers, stadsplanners maar ook door de stadsbewoners werd gefaciliteerd en hoe dat het aanzicht van een middelgrote stad als Delft transformeerde.

Daarnaast is er plaats voor twee net opgestarte onderzoeksprojecten. Het Werk in Uitvoering van Ayfer Erkul belicht hoe de politie in de stad Brussel op straatniveau controle uitoefende, maar ook hulp bood aan een groeiende groep van mobiele mensen aan de onderkant van de samenleving in de late negentiende eeuw. Dit *bottom-up* onderzoek speelt zich af op het raakvlak tussen controle en zorg. Met het artikel van Marjolein Schepers wijzigt het perspectief en wordt nagegaan hoe in drie verschillende steden – Mechelen, Luik en Leiden – infrastructuren werden ontwikkeld om diverse groepen van migranten, passanten en toeristen op te vangen en hoe dat ruimtelijk beslag kreeg in die steden. Het nummer sluit af met een interview met stadshistoricus Peter Stabel. Hij is de organisator van de vijftiende editie van het stadshistorische congres van de *European Association of Urban History* (EAUH) dat voor het thema ‘Cities in motion’ koos. Met hem overschouwen we de veranderingen in het stadshistorische onderzoek en de toekomst ervan vanuit zijn functie als congresorganisator en lid van het internationaal organiserend comité van de EAUH-conferentie.

Het nummer, dat hier voorligt, is het eerste nummer dat is uitgegeven in samenwerking met de Universitaire Pers Leuven, de nieuwe uitgeverij van ons tijdschrift. De opstart is alvast vlot gelopen en we hopen samen met de uitgeverij nog veel mooie nummers te mogen verzorgen.

Greet De Block en Hilde Greefs, redacteuren van het themanummer *Stad en mobiliteit*

Interview met stadshistoricus Peter Stabel

*In het tijdschrift *Stadsgeschiedenis* is regelmatig aandacht besteed aan het congres van de European Association for Urban History (EAUH) dat tweejaarlijks in een Europese stad wordt georganiseerd. In 2020 was Antwerpen aan de beurt, een conferentie die door de corona-epidemie tweemaal is moeten uitgesteld worden. Pas in september 2022 volgt een volwaardige nieuwe conferentie, opnieuw in Antwerpen. Met stadshistoricus Peter Stabel overschouwen we de veranderingen die het veld van de stadsgeschiedenis heeft doorgemaakt en de rol van de EAUH daarin. Peter Stabel is daarvoor de ideale persoon. Hij werkt aan het Centrum voor Stadsgeschiedenis van de Universiteit Antwerpen en is lid, en sinds enkel jaren ook voorzitter, van het internationaal comité dat de EAUH-conferentie organiseert. Hij is ook organisator van de vijftiende editie van de EAUH-conferentie in Antwerpen.*

De eerste EAUH-conferentie is georganiseerd in 1992 en is nu aan zijn vijftiende editie toe. Jij bent al jarenlang nauw betrokken bij de organisatie van de EAUH. Welke grote verschuivingen merk je op?

Ik volg de conferenties al van bij het begin in Amsterdam en zetel ondertussen al negen jaar in het organiserend comité, sinds twee jaar als voorzitter. Het voorzitterschap is verbonden met de organisatie van de tweejaarlijkse conferentie, die in 2020 in Antwerpen zou plaats vinden. Met corona is die uitgesteld en zal ik dus ongepland twee jaar langer voorzitter zijn. Maar daarna treed ik terug.

De EAUH-congressen zijn fundamenteel veranderd. In Amsterdam – georganiseerd op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis – ging het om een kleine, klassieke conferentie met een 120-tal mensen. Vooral premoderne stadsgeschiedenis stond op het programma, met een klemtoon op sociale en politieke geschiedenis. Sindsdien is een hele weg afgelegd. De conferentie telt nu een 700-tal deelnemers. Naast schaalvergroting zijn nu alle historische disciplines vertegenwoordigd en is de conferentie ook interdisciplinair. Architecten, stadspanners, en af en toe ook sociologen, nemen deel. De klemtoon is volop verschoven naar de moderne periode en de hedendaagse stad. De vernieuwing binnen de stadsgeschiedenis speelt zich daar trouwens vooral af. Daar wordt meer geëxperimenteerd met nieuwe velden en methoden. Ik moet bekennen dat ikzelf op het congres ook vaker naar de sessies over de moderne periode ga, omdat die veelal spannender zijn, ook al ben ik zelf mediëvist.

Het is interessant dat je constateert dat de premoderne geschiedenis onder druk staat binnen de stadsgeschiedenis. Vind je dat als mediëvist geen zorgelijke ontwikkeling?

Onze geschiedenisdepartementen zijn de voorbije jaren groter geworden, en ook daar zie je een verschuiving naar de moderne periode. Ik ben er helemaal geen tegenstander van dat men rede-neert vanuit de hedendaagse stad. De invulling van premoderne stadsgeschiedenis is al bij al klas-sieker gebleven, ook al zijn invloeden van recente ontwikkelingen, zoals de *spatial* of *performative turn* uiteraard ook merkbaar in premodern onderzoek. De grootste vernieuwing zie je echter ver-trekken vanuit het bredere veld van de *Urban Studies*. Het Urban Studies Institute in Antwerpen,

dat historici, sociologen, geografen, architecten, stadsplanners enzovoorts samenbrengt, is daar een voorbeeld van. Ik ben daarin niet altijd een heel actieve partner; want planologen en sociologen zijn niet altijd echt geïnteresseerd in de premoderne stad. Ze zien die vaak meer vanuit een clichématig perspectief, en zijn weinig geïnteresseerd in empirisch onderzoek naar het verdere verleden. Het is toch steeds maar vechten als historicus om daar tegenin te gaan.

Welke vernieuwingen hebben de premoderne historici dan gemist?

Je ziet dat niet alleen in de stadsgeschiedenis, maar het is het probleem van het hele historische veld. Modellen, zoals die in bijvoorbeeld de premoderne sociaal-economisch geschiedenis worden gebruikt, zijn nog altijd dezelfde als vijftig jaar geleden en vertrekken vanuit bijvoorbeeld klassieke Marxistische of Smithiaanse benaderingen. Er is wel de invloed van de *New Institutional Economics*, maar dat blijft allemaal wat steriel en leidt vaak tot heel reductionistische reconstructies van processen in het verleden. Het historische veld is ook meer en meer versnipperd. Maar daarin heeft de stadsgeschiedenis dan weer wel een voordeel. Politieke historici praten met politicologen, sociale historici met sociologen enzovoorts; voor stadsgeschiedenis is dat allemaal heel wat diverser.

Nog een belangrijke ontwikkeling binnen de stadsgeschiedenis is de groeiende interesse voor infrastructuur en technologische processen, denk maar aan de invloed van de *actor-network*-theorie. Vooral dat technologische aspect is nu echt *hot* in de stadsgeschiedenis en ook dat is een ontwikkeling die niet echt is doorgedrongen in de premoderne stadsgeschiedenis. Het is prikkelend om daar over na te denken, want ook allerhande technologische en infrastructurele ontwikkelingen hebben de premoderne stad bepaald, en dat geldt niet enkel voor transport bijvoorbeeld.

Heb je een concreet voorbeeld hiervan voor de premoderne periode? Of concrete onderzoeksthema's die zouden kunnen belicht worden?

Er zijn oneindig veel thema's mogelijk. Een voorbeeld is de vorm van huizen. Hoe kregen gezinnen toegang tot de woning en in welke mate werd dat bepaald door de stedelijke architectuur en infrastructuur? Als je Noordwest-Europese of Mediterrane steden vergelijkt, zie je welke impact dat heeft op de bewoners van de stad. In Noordwest-Europese steden zijn de straten veelal doorgangswegen, terwijl in Mediterrane steden straten veel meer een bestemmingsfunctie hebben. En dat verandert het sociale, culturele en economische leven in de stad totaal. Er is nood om dat met een frisse blik te bekijken, zonder uiteraard te vervallen in deterministische patronen.

In welke mate probeert het organiserend comité van de EAUH-conferentie de vinger aan de pols te houden en een voortrekkersrol te spelen bij dergelijke ontwikkelingen?

Het congres kan die veranderingen capteren, maar actief sturen valt wel wat tegen. Uiteindelijk wordt het congres geleid door een internationaal comité, waarvan de samenstelling eerder toevallig is. Wie er in de commissie zetelt, is puur het resultaat van een toevallig verkiezingsproces. Als kandidaat moet je grote groepen achter je krijgen, en dat leidt ook soms tot grote onevenwichtigheden. Zo is er, bijvoorbeeld, momenteel geen Italiaanse vertegenwoordiger. Er zitten ook enkele weeffouten in de organisatie. De voorzitter is steeds ook organisator van het congres en zetelt dus maar voor een periode van twee jaar. Daardoor heeft hij/zij de handen vol met de congresorganisatie, en kan zo het veld ook minder sturen. Het comité stelt zich dan ook eerder *low-profile* op; het is eerder *taker* dan *maker* van initiatieven in het veld. Het biedt een platform voor onderzoekers, maar stuurt inhoudelijke veranderingen niet. Daar zou ik wel graag op korte termijn verandering in willen zien komen, met een iets stabielere en meer sturende centrale denktank, die actief ingrijpt en

ook permanent zichtbaar is met allerlei initiatieven. Met corona zijn daar recent nu wel initiatieven voor genomen, maar tot wat die zullen leiden, is nog onzeker.

Toch lijkt er veel veranderd in EAUH de afgelopen jaren. Biedt het bieden van de infrastructuur via het congres dan toch niet meer mogelijkheden dan je denkt?

Dat gebeurt, en dat heeft de organisatie gefaciliteerd, maar de sturende kracht komt van elders. En dat geldt eigenlijk voor de meeste congressen. Ook al zijn er uitzonderingen. In de Italiaanse stadshistorische congressen van AISU (*Associazione Italiana per la Storia Urbana*) bijvoorbeeld, geven ze veel meer richting door bijvoorbeeld boekenreeksen uit te geven of debatten over heikele thema's doelgericht op congressen in te zetten. Je ziet ook elders wel enkele initiatieven, maar die komen meer van onderzoeksgroepen en centra.

Zijn we dan echt nodig als stadshistorici? Maken we ons niet verschrikkelijk overbodig als de planologen, *urban studies* zo belangrijk zijn? Zijn we er enkel om hun concepten toe te passen of kunnen we echt bijdragen tot het debat? Wat is volgens jou dan de dynamiek in ons veld?

Historici zijn altijd wel mensen die leentje-buur spelen bij andere disciplines voor concepten en theorieën. Dat is zowat standaard in elk historisch onderzoek. We voegen daar de dimensie tijd aan toe. Eigenlijk werken we als sociologen, met het verschil dat we de uitkomst al kennen. Dat heeft het voordeel dat we veranderingen op hun eigen merites kunnen bekijken. Wat me echter mateloos stoort in veel historisch onderzoek is het teleologische perspectief. Denk bijvoorbeeld aan de Gouden Eeuw-verhalen in Nederland of de huidige canon-debatten in Vlaanderen over een eigen politieke identiteit. Men moet niet enkel kijken naar de succesverhalen, maar ook naar de mislukkingen en moeilijkheden omdat anders de geschiedenis wordt vervalst. Geschiedenis is de wetenschap van de context, en ze kan aangeven welke processen bepaalde fenomenen en patronen hebben bepaald. Het gebruik van geschiedenis in andere disciplines is daarentegen vaak te clichématig en men kijkt daarbij niet of te weinig naar het grote proces. De kruisbestuiving tussen historici en andere disciplines is dan ook vaak eenrichtingsverkeer. Zelden wordt de geschiedenis bijvoorbeeld door sociologen en anderen op een goede manier gebruikt. Het is voor hen een grabbelton waaruit op vaak utilitaire wijze de bruikbare elementen worden opgevist.

Welke richting zou het congres moeten uitgaan? Welke trends zou je graag vertaald zien in de conferentie?

Eén trend is wel belangrijk. Het congressthema was vroeger vaak betekenisloos, maar de laatste jaren geeft het de conferentie steeds meer een eigen gezicht. Je ziet ook meer sessievoorstellen die zich richten op het thema. Dat geeft een positieve spanning omdat verschillende disciplines zich over dat thema buigen. Dat levert academische meerwaarde. Voor de EAUH-conferentie in Antwerpen in 2020 met als thema 'Cities in motion' ging nagenoeg de helft van de sessievoorstellen over het thema. Niet enkel de *usual suspects*, zoals migratie- of transporthistorici, voelden zich erdoor aangesproken. Ook onderzoekers uit andere niches dachten na over hoe hun onderwerp en benadering paste binnen het bredere thema. Dat werkt echt goed, en dat is een weg die we verder moeten bewandelen. En dat biedt inderdaad wel een vorm van sturing.

Afb. 1. Het internationaal comité van de EAUH in vergadering bijeen, Lissabon, 2013. Tweede van links: Peter Stabel.

En toch is het thema nu verlegd naar ‘Inequality and the city’ voor de ‘herkansingseditie’ van het Antwerpse congres in 2022?

Door de corona-crisis hebben we het congres nu twee jaar moeten uitstellen. Bij het eerste uitstel wilde iedereen hetzelfde doen; voor een tweede uitstel is het nodig dat mensen die nieuw onderzoek hebben opgestart ook een kans krijgen. Concreet betekent dit dat je een nieuwe *Call for sessions* moet organiseren. We gaan het oude thema ‘beweging’ deels recupereren, maar bieden ook ruimte voor nieuwe sessies, uitzonderlijk ook volgens het systeem dat bijvoorbeeld de ESSHC-conferentie hanteert, met ingevulde sessies. ‘Inequality and the city’ is nu het nieuwe thema voor een aparte *Call for papers*, omdat we de expertise in Antwerpen ook kunnen gebruiken om coherente sessies te maken en zo ook meer het heft in handen nemen. De *Call for sessions* wordt gedaan zoals anders, en daarover beslist het internationaal comité.

Omdat de EAUH – en dat is toevallig – een vereniging is naar Finse wet, die voorschrijft dat we elke twee jaar bijeen moeten komen, gaan we dit jaar – in september 2021 – ook een ‘noodcongres’ organiseren. Dat zal online gebeuren en gaan over de bredere

Afb. 2. Foto van stadshistoricus Peter Stabel.

ontwikkelingen in het domein van de stadsgeschiedenis. De organisatie is ook nodig omdat het organiserend comité moet samenkomen voor de verkiezing van nieuwe leden. Nieuwe kandidaten stellen zich normaal kandidaat in mei en verzamelen een twaalftal ondersteunende handtekeningen. Het hangt dus sterk af van je netwerken of je kandidatuur haalbaar is. En dat ligt uiteraard ook erg gevoelig. Het is een zwak punt van de organisatie vanwege de onvoorspelbaarheid.

Dat kan ook leiden tot onevenwichten in het organiserend comité?

Inderdaad, er is maar één vorm van sturing mogelijk. Dat we ook een aantal plekken vrijhouden voor niet-Europeanen. Nu zijn er drie vertegenwoordigers van buiten Europa, maar die representeren de wereld niet. Zo zijn Afrika en Azië bijvoorbeeld niet vertegenwoordigd, maar ook Oost- en Centraal-Europa vormen een probleem. Weinig mensen zijn bereid zich kandidaat te stellen en die moeten dan ook nog verkozen worden. Dit zijn uiteraard padafhankelijke ontwikkelingen. Qua genderverhoudingen is er wel meer evenwicht, gelukkig maar.

Corona heeft tot twee keer uitstel geleid. Denk je dat dit een impact gaat hebben op conferenties in de toekomst?

Nee, dit wordt onmiddellijk vergeten. Dat online gebeuren is het niet. Mensen hebben nood aan directe contacten, vooral ook tussen de sessies en dat kan je online nooit vervangen. De congressen gaan onmiddellijk terug zijn.

Hebben jullie overwogen om het toch volledig online te organiseren?

We hebben er vijf minuten over nagedacht. Specialisten vonden het te complex, omslachtig en te steriel; een goed debat kan onmogelijk online worden georganiseerd. Dan kan je beter artikels lezen. Een collectief gedragen debat is immers precies de meerwaarde van een congres. Ik heb alle bewondering voor congresorganisatoren die het wel hebben geprobeerd, maar zelf ben ik er geen voorstander van. We hebben het voordeel in Antwerpen dat we als groep groot genoeg zijn om het congres te kunnen uitstellen. Bovendien konden we op sterke organisatorische ondersteuning rekenen van Iason Jongepier, een collega en GIS-specialist aan het Centrum voor Stadsgeschiedenis. Als je in een klein centrum werkt, kan je dit niet opvangen.

Het tijdschrift *Stadsgeschiedenis* heeft regelmatig reviews gepubliceerd over de EAUH-conferenties. Was dat nuttig? En hoe zou een ideale review er volgens jou uitzien?

Ik vind dat zeker nuttig want andere tijdschriften voor stadsgeschiedenis doen dit niet, maar de invulling ervan tot nu toe vind ik wel te beperkend. Die reviews worden nu aan een ploeg van mensen toevertrouwd die de sessies bespreken die ze hebben gevolgd. Interessanter zou zijn om een meer paradigmatische of methodologische bespreking van het congres te doen. Jammer genoeg lenen de congressen zelf zich daar vaak niet voor omdat de meeste sessies vooral inhoudelijke sessies zijn. Toch meen ik dat een review die aandacht heeft voor de analytische categorieën en methoden die worden gehanteerd en zich minder richt op de inhoud van de sessies veel meerwaarde zou bieden voor het lezerspubliek.

Twee sporen dus: meer aandacht voor methodologie en concepten in zowel de sessies als de review?

Het comité heeft altijd methodologische en conceptuele sessies met groot enthousiasme aanvaard, en deze wekten altijd ook enorm veel belangstelling. Jammer genoeg blijven ze een minderheid. De

toekomst zit nochtans in dergelijke sessies zoals: wat is agency, hoe wordt gender als concept in stedelijke samenleving geoperationaliseerd, wat betekent klasse-identiteit in de stedelijke context? In de stad komen al die dingen samen: wat betekent dat voor de constructie van diverse identiteiten in een stedelijke context: gaat het om economische verhoudingen of zijn er andere factoren die tot andere vormen van solidariteit leiden in de stad? Dat soort vragen is lang onbeantwoord gebleven in ons vak.

Ook hebben we het plan opgevat om op het Antwerpse congres sociologen, stadspanners, geografen te laten meelopen op het congres en hen achteraf te laten reflecteren over wat stadsgeschiedenis nu precies is en doet en hoe het onderzoek anders verloopt in vergelijking met hun eigen disciplines. Een zoektocht dus naar de meerwaarde van een stadshistorische benadering vanuit andere disciplines.

Dat zou een mooi dossier kunnen zijn voor het tijdschrift. Hoe zie jij de toekomst voor stadshistorische tijdschriften?

Ik weet niet of ik daar zo erg optimistisch over ben. Ik denk dat tijdschriften gaan ontwikkelen tot online fora en dat dat het tijdschriftenlandschap grondig zal veranderen, en dat geldt niet enkel voor het tijdschrift *Stadsgeschiedenis*. Hoe die platformen er uit gaan uitzien weet ik niet, maar ook platformen ontwikkeld door een academische drager behoren tot de mogelijkheden. Daar zijn echter middelen en *knowhow* voor nodig. Ook de bibliotheek van de toekomst zal er anders uit zien: monografieën zullen in een papieren versie altijd wel blijven bestaan, maar of dat ook geldt voor bundels en tijdschriften is zeer de vraag. Redacties zullen zich moeten omscholen tot poortwachters en kwaliteitsbewakers voor online platformen.

En stadsgeschiedenis in het algemeen? Is de toekomst daar positiever voor?

Als stadsgeschiedenis zich kan blijven profileren als een ontmoetingsplek, dan komt het allemaal goed. Wetenschappers hebben meerdere identiteiten; ik ben mediëvist (dat is mijn passie), sociaal-economisch historicus (mijn vakgebied) en stadshistoricus (dat is de plaats waar ik mensen ontmoet). Ik werk wel vooral rond steden, dat zit in alles wat ik doe, ook zelfs bijvoorbeeld wanneer ik een boek over middeleeuwse pelgrimstochten schrijf. Ook daar handelt een van de hoofdstukken over hoe die pelgrims stedelijkheid ervaren en omschrijven. En dat zal bij andere onderzoekers, in andere combinaties en vormen, ook wel zo zijn. Belangrijk is dat je als congresorganisator de eenheid in het congres houdt en niet versnipperd. Zo is er, naar het voorbeeld van andere congressen, ook nagedacht om in netwerken te werken. Maar daarvan zijn we afgestapt omdat het grenzen creëert binnen je eigen discipline en je zo mini-congressen organiseert binnen het ruimere congres. Dat draagt het gevaar in zich dat mensen zich gaan opsluiten in hun netwerk en minder oog hebben voor de ruimere bindende factor in het congres. Stadsgeschiedenis moet die wat onvoorspelbare ontmoetingsplek blijven.

Anderzijds zie je ook dat stadsgeschiedenis als discipline zich heeft geprofessionaliseerd en dat er in verschillende plaatsen in Europa ook onderzoekscentra en tijdschriften rond stadsgeschiedenis zijn opgericht. Hoe ervaar je deze evolutie?

Dat is uiteraard een goede evolutie. Maar ook hier zijn er grote verschillen binnen Europa. Vooral in Italië, Spanje maar ook Denemarken is er sprake van een sterke uitbreiding, maar dat is in Duitsland en Engeland bijvoorbeeld minder het geval. Leicester was jarenlang een sterke attractiepool voor stadshistorici, ook al is dat een kleine stad, en dat heeft vooral te maken met trekkersfiguren, zoals bijvoorbeeld

Peter Clark deed. In Vlaanderen is het stadshistorische veld sterk uitgebreid, maar dat is minder het geval in Nederland, ook al werken heel wat onderzoekers over steden. In een wereld waar verstedelijking om zich heen grijpt, is het nochtans logisch dat men dit verder gaat blijven onderzoeken. Stadshistorische centra kunnen een internationale dynamiek teweeg brengen, als punten om onderzoek rond te kristalliseren. Maar ze zijn ook sterk conjunctureel gebonden; dat geldt voor de meeste instellingen trouwens. Het hangt af van de projecten, het aantal onderzoekers en hun dynamiek.

Zou de aantrekking van de grote stad daar voor iets tussen zitten?

Dat hangt er van af. Leicester is een kleine stad met een kleine universiteit maar kon zich internationaal op de kaart zetten met stadsgeschiedenis. Nochtans was de samenwerking met het *Centre for Metropolitan History* in Londen, dat zich sterk richtte op de studie van Londen, niet sterk uitgewerkt. Dat waren lang twee botsende modellen, ook al hebben ze groot respect voor elkaars werk. Ook de grote stadshistorici in Frankrijk werkten vroeger vanuit kleine steden, zoals Lyon en Nantes, niet vanuit Parijs, ook al deden ze vaker wel dan niet onderzoek over Parijs.

In België en Nederland is het hele landschap verstedelijkt, en denkt men dan weer vooral in stedelijke netwerken. Er is niet echt een grote stad, zoals Parijs of Londen, zelfs Brussel en Amsterdam niet. Dat zijn dus heel verschillende tradities. Maar ondanks de gelijkenissen ontwikkelde het bredere veld van stadsgeschiedenis zich erg verschillend, zelfs in Vlaanderen en Nederland. Er is uiteraard wel veel samenwerking tussen onderzoekers in Vlaanderen en Nederland, maar van een systematisch institutioneel contact op het domein van de stadsgeschiedenis is geen sprake.

Gelukkig is er dan ons tijdschrift *Stadsgeschiedenis*. Stadshistorici krijgen trouwens ook vaak een publiekshistorische functie.

Het was zeker in de beginperiode van het tijdschrift, herinner ik mij, nochtans niet zo gemakkelijk om Nederlandse partners voor het tijdschrift te vinden. Maar inderdaad, die publiekshistorische functie is belangrijk, ook al worden stadshistorici vaak opgeslorpt door de publiekshistorische functie van stadsgeschiedenis, waarvan de academische winsten onzeker zijn. *Time-machine* is daar een voorbeeld van.¹

Nochtans liggen hier nog mooie kansen. In de erfgoedsector is er enorm veel belangstelling voor de stad. En dat geldt uiteraard in eerste instantie voor de vele Europese stadsmusea, een netwerk waarin ik zelf tracht aanwezig te zijn. Hier liggen veel opportuniteiten voor het stadshistorische onderzoek, en voor interactie met mensen in het veld. Erfgoedwerkers hebben vaak sprankelende ideeën over hoe het stedelijke landschap naar de bezoeker te brengen. Zo organiseert het MUHBA (*Museu d'Historia de Barcelona*), het stadshistorische museum van Barcelona, stadswandelingen vanuit het museum in bijvoorbeeld wijken die vroeger echte sloppenwijken waren. Ze hebben fantastische ideeën op communicatief vlak en over hoe verhalen kunnen gebracht worden, maar hebben soms veel moeite en vooral weinig middelen om diepere inhoud te brengen. Die kan dan door stadshistorici worden aangeleverd, die meteen zelf met andere vertelwijzen in contact komen en hun eigen onderzoek zo verrijkt zien.

¹ Meer informatie over *Time-machine*, dat via nieuwe digitale technieken het verleden van steden beschikbaar wil maken voor een breder publiek, is onder meer te vinden op de volgende websites: <https://amsterdamtimemachine.nl>; <https://www.uantwerpen.be/en/projects/antwerp-time-machine/>; <https://www.timemachine.eu/venice-time-machine-project-current-state-of-affairs/>

Dus ook samenwerking met musea is van belang?

Ja zeker! In het volgende EAUH-congres gaan we een ‘heritage’-opstelling introduceren. Zo is bijvoorbeeld door het museum in Barcelona op een stadsplein in een buitenwijk een tijd lang het grondplan van een huis met tape afgelijnd. In het huis werden kamers voorzien bemeubeld met zetels, tafels, stoelen, een lampenkap, net echt. En in die kamers konden wijkbewoners en erfgoedwerkers elkaar ontmoeten om stadsverhalen te vertellen. Dat werkte prima. We willen in Antwerpen iets gelijkaardigs opzetten en een ontmoetingsplek organiseren voor stadshistorici en erfgoedwerkers, zodat ze elkaar beter leren begrijpen en ook beter en meer kunnen samenwerken.